

Borgerkrig fra Athen til Auschwitz – Et essay om de politiske (u-)muligheder i Agambens tænkning

AF MIKKEL FLOHR

SLAGMARK #72

SIDER: 37-54

Denne artikel tager afsæt i Giorgio Agambens begreb om borgerkrig [*guerra civile*]. Begrebet optræder relativt sjældent i Homo Sacer-serien, men Agamben insisterer ikke desto mindre på at det er den grundlæggende struktur, der har karakteriseret al vestlig politik siden det antikke Grækenland. Han har tilmed dedikeret en kommende bog til emnet, der desværre ikke er tilgængelig i skrivende stund. Borgerkrigsbegrebet er som sådan et godt udgangspunkt for at forstå Agambens politiske tænkning og dens begrænsninger. Ifølge Agamben er Vestens grundlæggende politiske struktur en borgerkrig mellem suverænmagt og *nøgent liv*. Agamben udvikler sin forståelse af borgerkrig via Carl Schmitts begreb om undtagelsestilstand, der indoptager borgerkrigen som en del af den suveræne stat. Artiklens grundlæggende argument er, at denne forståelse af borgerkrig gør det umuligt at tænke politik, som andet end fortsættelsen af dette system og konkluderer derfor, at det er nødvendigt at bevæge sig ud over undtagelsestilstanden for overhovedet at kunne forestille sig et frigørende politisk projekt.

Artiklen starter med en udlægning af Agambens forståelse af politik, som en borgerkrig mellem suverænmagt og *nøgent liv*. Agamben forstår denne borgerkrig gennem Schmitts undtagelsestilstand; borgerkrigen er derfor altid allerede en del af statsformen og kan som sådan ikke udfordre den. Implikationerne for klassiske

modstandsformer såsom oprør og revolution undersøges nærmere i andet afsnit. Undersøgelsen viser, at undtagelsestilstanden reducerer politisk konflikt til suverænmagtens ensidige produktion og elimination af nøgent liv. Modstand og revolution kan ikke udfordre denne proces, men kun bekræfte eller intensivere den. Tredje afsnit beskæftiger sig med Agambens forsøg på at omgå dette problem via den (post-)autonome ide om et eksodus fra det juridisk-politiske system. Analysen viser at denne strategi forbliver fanget i undtagelsens totaliserende topologi. Fjerde afsnit ser på Agambens senere forsøg på udfordre selve undtagelsestilstanden via Walter Benjamin og Michel Foucault. Selvom Agamben i sidste ende falder tilbage i undtagelsestilstanden, viser hans forsøg, at det er muligt, hvis ikke nødvendigt, at bevæge sig ud over undtagelsestilstanden, dvs. sprænge den konceptuelle kobling mellem borgerkrig og suverænmagt, der gør det umuligt at konfrontere eller undslippe den suveræne stat.

I. BORGERKRIG: FOLKET MOD FOLKET

Borgerkrig refererer normalt til en konflikt indenfor et (tidligere) politisk fællesskab, der indebærer suverænmagtens sammenbrud, som følge af en eller flere parter kamp for at erstatte den eller opnå grundlæggende strukturelle forandringer. I moderne europæisk idéhistorie er der en lang tradition for at tænke revolutionære forandringer som en form for borgerkrig: En tradition der strækker sig fra Thomas Hobbes' refleksioner over Den Engelske Borgerkrig (1642) (Hobbes, 2010, s. 389; Hobbes, 1994, s. 77) via Karl Marx og Friedrich Engels skrifter om klassekamp (Marx og Engels, 1998, s. 49) til Vladimir Lenins ditto (Lenin, 1992, s. 22).² Borgerkrigsbegrebet refererer blandt de sidstnævnte til en social konflikt med mulighed for sejr og helt grundlæggende forandringer af samfundet, mens konnotationerne til vold er sekundære (se for eksempel Marx, 2014; Lenin, 1964, s. 69).³ Agamben benytter denne historiske og begrebslige forbindelse mellem borgerkrig og revolution i hans argument, selvom han forskyder betydningen betydeligt. I Agambens analyse er borgerkrig og revolution altid allerede en del af statsformen via undtagelsestilstanden og kan derfor kun bekræfte og reproducere den. For at underbygge dette argument, vil jeg først rekonstruere Agambens begreb om borgerkrig, via en analyse af dens to parter, efterfulgt af en undersøgelse af denne grundlæggende politiske strukturs historiske udspring i Athen og videre

udvikling frem til Auschwitz, for derved at illustrere Agambens reduktion af politisk konflikt til suverænmagts ensidige produktion og elimination af nøgent liv.

Agamben introducerer borgerkrigsbegrebet for første gang i den sidste aleph-sektion i *Homo Sacer* (1995), hvor han analyserer begrebet "folket." Han lægger ud med at bemærke en dobbelthed i begrebet på flere europæiske sprog, som han påpeger simultant refererer til et suverænt "folk" (som i "we the people," le peuple, folket, etc.) og dem der er udelukket eller udstødt fra denne kategori (common people, foule, og det etymologisk beslægtede danske pøbel). Han foreslår at dette implicite split, i et af de mest centrale begreber i moderne politisk filosofi, afslører en "fundamental biopolitisk splittelse," der har delt vestens befolkninger gennem historien. De to grupper indgår i "en ustandselig borgerkrig," der udgør "den oprindelige politiske struktur: nøgent liv (folk) og politisk eksistens (Folk)" (Agamben, 1998, s. 177-8). Agamben identificerer altså en kontinuerlig borgerkrig mellem Folk og folk; suverænmagt og nøgent liv, som den fundamentale politiske struktur, der har karakteriseret al vestlig historie siden det antikke Grækenland frem til i dag.⁴

For at komme til at forstå Agambens borgerkrigsbegreb bedre, er det nødvendigt at se nærmere på borgerkrigens to parter: suverænmagten og nøgent liv. Agamben afleder sit begreb om suverænmagt fra Carl Schmitts *Politische Theologie* (1922): Her definerer han suverænen, som "den, der træffer afgørelse om undtagelsestilstanden" (Schmitt, 2009, s. 25; Agamben, 1998, s. 11). Schmitts argument er, at alle stater og deres juridiske systemer forudsætter en ekstra-juridisk magt, hvis suveræne afgørelser loven udledes fra. Siden denne suveræne beslutning går forud for, og definerer loven, kan den ikke selv være lovlig. Den er det lovløse grundlag for hele det juridiske system; undtagelsen der definerer reglen.

Suveræniteten udtømmes ikke i grundlæggelsen af loven, men forbliver en del af det juridiske system i form undtagelsestilstanden. Schmitt påpeger, at alle vestlige juridiske systemer forudsætter og inkorporerer en suverænmagt, med autoritet til at afgøre, hvornår situationen kræver ophævelsen af loven for at beskytte selvsamme (Schmitt, 2009, s. 32-3; Agamben, 1998, s. 26). I hans historiske samtid fungerede det som et argument for, at det var politisk og juridisk legitimt for præsidenten, at erklære undtagelsestilstand, dvs. tilsidesætte loven til fordel for uhæmmet statsligt magtudøvelse mod de interne og eksterne trusler, der plagede den kortlivede Weimar Republik (1918-33). Eftersom undtagelsestilstanden var juridisk kodificeret i Weimar

Konstitutionens artikel 48, kunne den, ifølge Schmitt, ikke siges at ophæve loven og derved degenerere til en lovløs, borgerkrigstilstand (Schmitt, 2009, s. 30-1, 33).⁵

Schmitts argument indebærer en afgørende konceptuel forskydning hvorved konfrontationen med de truende anomiske (lovløse) kræfter, dvs. truslen om revolution eller borgerkrig, begrebsligt bliver indoptaget i den absolutte og allestedsnærværende stat. Gennem undtagelsestilstanden kan den suveræne stat indgå i en konflikt med sit eget folk, uden som sådan at suspendere loven eller miste sin suverænit. Undtagelsestilstanden refererer altså til en borgerkrig der er blevet indoptaget i staten. Hvad man normalt ville forstå som retsstatens og suverænmagts sammenbrud (borgerkrig), fortolkes gennem Schmitts undtagelsestilstand, som en bekræftelse af førnævnte. På den måde bliver staten uomgængelig og alle forsøg på at udfordre den er altid allerede en del af den, og kan derfor kun tjene til at bekræfte og reproducere den. Undtagelsen bekræfter med andre ord reglen. Det bliver derfor umuligt at gøre op med statsformen indenfor rammerne af Schmitts undtagelsestilstand.

Agamben accepterer og benytter Schmitts forståelse af suverænmagten, som grundlaget for hans analyse af moderne vestlige demokratier. Agamben påpeger at undtagelsestilstanden, der indgår i samtlige vestlige juridiske systemer, er en juridisk gråzone, hvor det er umuligt at skelne loven fra uhæmmet suveræn magtudøvelse. Undtagelsestilstanden er ikke en undtagelse i den almindelige forstand, men den underliggende politiske struktur. Den afslører derved uhæmmet suverænmagt, snarere end retsstatslige principper, som den moderne stats grundlag, og derigennem også forbindelsen mellem diktatur og demokrati, der i stigende grad karakteriserer vores politiske systemer (Agamben, 1998, s. 177, 12).⁶

Ifølge Schmitt er "det politiske" defineret ved distinktionen mellem ven og fjende, dvs. afgrænsningen af det politiske fællesskab. Det er, ifølge Schmitt, suverænen, der træffer beslutningen, om hvem der står inden- og udenfor fællesskabet. Selvom Schmitts oprindelige analyse primært handlede om krig mellem nationalstater, insisterede han på, at den også gjaldt identifikationen og eksklusionen af interne fjender og uønskede elementer, der kunne udstødes og efterlades uden juridisk status eller beskyttelse (Schmitt, 2002, s. 84-5). Agamben insisterer på at denne eksklusion er langt mere grundlæggende og afgørende end distinktionen mellem ven og fjende (Agamben, 1998, s. 178). Han refererer til resultatet af denne form for eksklusion, som *nøgent liv*. Begrebet refererer ikke bare til biologisk liv, men til et levende væ-

sen, der er ekskluderet indenfor rammerne af et bestemt juridisk og politisk fællesskab; en inklusiv eksklusion (Agamben, 1998, s. 107, 88; Agamben, 2009, s. 127).

Agamben beskriver forholdet mellem suveræn magt og nøgent liv som en ”borgerkrig,” hvor det nøgne liv udelukkende indgår som ”modstykke til en magt til at true med døden” (Agamben, 2015b, s. 26). Forholdet mellem suveræn magt og nøgent liv er identisk med den førnævnte borgerkrig mellem dem der er inkluderet i det suveræne politiske korpus (Folket) og dem der er ekskluderet fra dette, men stadig befinder sig indenfor samfundets rammer (folket). Ifølge Agamben går denne opdeling helt tilbage til det antikke Grækenland. Omkring det femte århundrede før vor tidsregning skete der en markant forandring i den græske fællesskabsopfattelse: Statsborgerskab blev individets primære politiske identitet på bekostning af andre (økonomiske, professionelle, religiøse eller familiære) tilhørsforhold. Denne udvikling er siden kommet til at dominere vestens politiske selvforståelse, som i dag er ufravigeligt knyttet til ideen om medlemskab af et politisk fællesskab, typisk en nationalstat (Agamben, 2014, s. 66-7/Agamben 2015a; Meier, 1990, s. 157-85).

Denne udvikling blev kodificeret i Solons love, der afløste Athens tidligere juridiske system i denne periode, og ifølge Agamben lagde grundstenen til vores moderne politiske systemer. Solons Love dikterede blandt andet at enhver athensk borger, der undlod at vælge side og kæmpe i en borgerkrig [*stasis*], ville blive straffet med fratagelse af statsborgerskab og derved alle juridiske og politiske rettigheder [*atimía*], dvs. tilskrives samme status som fjender under borgerkrigen og kunne derved dræbes med fuldkommen straffrihed. Uden statsborgerskab, ville de kun indgå i bystatens juridiske og politiske system gennem deres eksklusion. Fra Solons love og fremefter bliver borgerkrigen indoptaget i det juridisk-politiske system, hvor den markerer inklusionen af liv gennem dets eksklusion dvs. produktionen af nøgent liv, en proces der siden er kommet til at karakterisere hele vestens politiske udvikling (Agamben, 2014, s. 67/Agamben 2015a).

Det nøgne livs implicite passivitet i borgerkrigen bliver ekspliciteret i slutningen af den førnævnte passage i *Homo Sacer*, hvor Agamben introducerer borgerkrigsbegrebet. Her skifter han relativt pludseligt fra borgerkrig til beskrivelsen af suveræn magts elimination af nøgent liv eksemplificeret ved Shoah – Nationalsocialisternes forsøg på endegyldigt at overkomme Folkets biopolitiske splittelse, gennem eliminationen af jøder, romaer og andre folk, som de ikke mente kunne integreres (Agamben, 1998, s. 185; Agamben, 2008). Disse grupper blev først frataget deres

politiske og juridiske rettigheder, for derefter at blive sendt til koncentrationslejrene og udslettet (Agamben, 1998, s. 168-9). Det var ifølge Agamben ikke en historisk anomali, men kulminationen på den politiske struktur, der blev grundlagt med Solons love.

Begrebet borgerkrig refererer normalt til et minimum af to parter involveret i en gensidig kamp med mulighed for sejr. Der er derimod ingen gensidighed at spore i Agambens beskrivelse af folkemord. Det er symptomatisk for Agambens forståelse af borgerkrig, at han, på trods af sine hyppige henvisninger til Shoah, aldrig refererer til oprøret i Warszawaghettoen eller andre lignende tilfælde af oprør og modstand, på trods af deres tydelige forbindelse til både borgerkrig og folkemord. Som sådan må Agambens begreb om borgerkrig forstås som suverænmagtens ensidige produktion og elimination af nøgent liv, snarere end politisk konflikt, som vi normalt forstår det. Det er ikke desto mindre præcis hvad han sidenhen bruger begrebet til at analysere, hvilket vil blive undersøgt nærmere i det følgende afsnit.⁷

II. DET 20. ÅRHUNDREDES FEJLSLAGNE REVOLUTIONER

Agamben bruger borgerkrigsbegrebet til at genfortolke det tyvende århundredes mislykkede revolutioner. Han argumenterer for, at de blodige nederlag var resultat af selve den revolutionære strategi, som han sidestiller med borgerkrig (Agamben, 1998, s. 178; Agamben, 2009, s. 100). Agambens begreb om borgerkrig svarer ikke til det, vi normalt associerer med begrebet, såsom konflikt og suverænmagtens sammenbrud. Den traditionelle forståelse af borgerkrig stammer fra Thomas Hobbes' *Leviathan* (1651), hvor Hobbes argumenterede, for at menneskehedens naturtilstand var alles krig mod alle; en tilstand hvor livet var "ensomt, fattigt, modbydeligt, brutalt og kort." (Hobbes, 1994, s. 76). Hobbes mente ikke, at denne tilstand var et (præ-)historisk faktum. Naturtilstanden refererede til ethvert samfund uden en suveræn magt, der kunne garantere ro og orden, såsom samfund der befinder sig i en borgerkrig (Hobbes, 1994, s. 77). Men ifølge Hobbes tvinger den fortsatte usikkerhed i naturtilstanden på et tidspunkt, de stridende masser til at forenes og "overføre al deres magt og kræfter til en enkelt mand" og derved grundlægge suverænmagten (Hobbes, 1994, s. 77, 109).

For Hobbes betyder grundlæggelsen af suverænmagten afslutningen på borgerkrigen, men Agamben påpeger, at siden den suveræne stat er baseret på, og legiti-

meret af, borgerkrigen, er den nødsaget til at reproducere den. Den suveræne stat reproducerer denne tilstand gennem den konstante trussel om at suspendere sin beskyttelse af undersåtterne og overlade dem til sin egen uhæmmede magtudøvelse.⁸ Den suveræne stat er altså baseret på undersåtter, der inkorporeres og beskyttes i den udstrækning de underkaster sig suverænmagten (Agamben, 2015b, s. 27). Suverænmagtens grundlæggelse er derfor ikke ensbetydende med borgerkrigens afslutning, den markerer snarere borgerkrigens inkorporation i den juridisk-politiske orden. Agambens teoretiske manøvre er identisk med Schmitts indoptagelse af borgerkrig i staten gennem undtagelsestilstanden, som han selv bemærker ”naturtilstanden og undtagelsestilstanden er blot to sider af den samme topologiske proces” (Agamben, 1998, s. 37).

Agamben beskriver undtagelsestilstanden som ”det rev som vores århundredes revolutioner har ledt skibbrud på”, og forklarer disse mislykkede revolutioner ud fra undtagelsestilstandens topologi, dvs. den gensidige sammenblanding af suverænitet og borgerkrig (Agamben, 1998, s. 12). Marxister og anarkisters forsøg på at skabe et statsløst samfund mislykkedes, fordi de ikke tog højde for undtagelsens topologi. De forstod ikke at deres forsøg på at afskaffe statsformen, gennem revolution eller andre former for borgerkrig, altid allerede var en del af den. De endte derfor uforvarende med at bekræfte og reproducere den, selv om det i enkelte tilfælde lykkedes at udskifte statsoverhovederne. Det tyvende århundredes revolutioner slog som sådan ikke fejl, men nåede deres nødvendige konklusion i grundlæggelsen af en ny og i mange tilfælde endnu mere undertrykkende suverænmagt. Agamben reducerer herved alle til suverænmagten potentielle, passive ofre og/eller uforsætlige støtter, i den udstrækning al modstand ufravigeligt bekræfter suverænmagtens form. I lyset af Agambens analyse af undtagelsestilstanden, kan man derfor ikke længere opfatte revolution eller andre borgerkrigs-lignende modstandsformer, som en mulighed for at udfordre eller underminere statsformen.

III. EN EKSODUS FRA ENHVER SUVERÆNITET

Men på trods af Agambens affejning af revolutionære forsøg på at udfordre eller underminere statsformen, insisterer han på, at det ikke bør lede til resignation: ”At leve i en undtagelsestilstand betyder at [...] ustandseligt forsøge at stoppe den maskine, der er ved at føre Vesten mod en global borgerkrig” (Agamben, 2009, s. 136).⁹

Vi må derfor forsøge at udforme en ny politik, der kan stoppe borgerkrigen. Agamben tegner konturerne af en sådan ny politik i *Midler uden Mål*:

Kun en politik, som formår at affinde sig med Vestens fundamentale biopolitiske splittelse vil kunne [...] bringe den borgerkrig til ophør, som adskiller jordens folk og byer. (Agamben, 2015b, s. 48 – oversættelse modificeret)

Den biopolitiske splittelse der deler Vestens befolkninger op i det suveræne Folk og nøgent liv, er identisk med borgerkrigen. Denne borgerkrig kan ikke stoppes gennem sejr, da det blot ville bekræfte suverænmagtens grundlæggende form. I stedet foreslår Agamben, at bringe borgerkrigen til ophør, ved at acceptere den biopolitiske splittelse og opgive alle forsøg på at overkomme den. Selvom det måske umiddelbart lyder som et udtryk for apatisk resignation, er det også muligt at ane omridset af en ny, uartikuleret politik, der afviser borgerkrigens helt grundlæggende præmis og derigennem forsøger at underminere den suveræne stat.

Agamben beskriver en sådan afvisning af borgerkrigen, med et begreb lånt fra den italienske autonome tradition, som en ”eksodus fra enhver suverænitet.” (Agamben, 2015b, s. 29; se også Agamben, 2004, s. 121). Begrebet eksodus stammer oprindeligt fra den bibelske fortælling om jødernes udvandring fra Ægypten, men er sidenhen blevet et vigtigt begreb i (post-)autonom tænkning. Begrebet blev først brugt til at beskrive videreudviklingen af ”afvisning af lønarbejdet” [*il rifiuto del lavoro*] – en strategi, der blev udviklet af autonome grupper under de italienske arbejderkampe i slutningen af 1960’erne og 1970’erne. Strategien gik ud på, at ophøje strejken, fra et arbejdsmarkedspolitisk redskab, til en komplet afvisning af lønarbejdet og kapitalismen (Tronti, 2007, s. 34). Den underlæggende analyse var, at siden kapitalismen var afhængig af arbejderklassens aktive deltagelse, dvs. arbejde, kunne arbejderklassens afvisning potentielt underminere hele systemet (Tronti, 2007, s. 31-2). Afvisningen af lønarbejdet blev sidenhen videreudviklet, som en generel strategi til at underminere udbytende og undertrykkende forhold gennem afvisning eller udvandring frem for direkte konfrontation (Hardt og Virno, 1996, s. 260-1). Eksodus-strategien viser derved en anden vej, end kampen for en umulig sejr over suverænmagten, der i sidste ende kun kan bekræfte og reproducere den.

Eksodus-strategien fungerer som en praktisk parallel til Agambens begreb om inoperativitet, som han tidligere annoncerede ville udgøre ”den kommende politiks paradigme” (Agamben, 1993, s. 93). Snarere end at forsøge at konfrontere, overtage eller ødelægge det juridiske og politiske maskineri, forsøger denne strategi at efterlade det inoperativt. Agamben identificerer denne strategi med den tyske kulturhistoriker Walter Benjamins begreb om ”ren vold” [*reine Gewalt*] udviklet i hans essay *Zur Kritik der Gewalt* (1921) (Benjamin, 1999; Agamben, 2009, s. 103-6). Her forsøgte Benjamin at finde en vej ud af den tilsyneladende uendelige dialektik mellem revolution og reaktion, der enten skaber eller bevarer lov, uden nogensinde at undslippe den. Benjamin fandt svaret på problemet i den franske syndikalist Georges Sorels vision om proletariatets generalstrejke – forstået som en tidsubegrænset strejke, der hverken sigter efter økonomiske indrømmelser eller magtovertagelse, men i stedet udgør en konsekvent afvisning af hele systemet (Benjamin, 1999, s.193-5; Agamben, 2009, s. 103-6; Jennings, 2011, s. 27). Generaliseringen af strejken i form af en afvisning eller udvandring er et tilbagevendende tema i Agambens forsøg på at udtænke en strategi, der kan afslutte den kontinuerlige borgerkrig. Om den beskrives som eksodus, inoperativitet eller ren vold, er i og for sig irrelevant. Af hensyn til sproglig kontinuitet vil de alle blive behandlet under betegnelsen eksodus i det følgende.

Men eksodus-strategien har en række begrænsninger i forhold til at afslutte den borgerkrig Agamben beskriver. Først og fremmest, påpeger Antonio Negri og Michael Hardt i deres egen analyse af begrebet, med reference til eksodus-strategiens bibelske ophav, at farao ikke lod jøderne flygte i fred. Det er med andre ord højst usandsynligt at en udvandring fra det politiske system ville kunne gennemføres uden en reaktion fra selvsamme. Negri og Hardt konkluderer derfor, at eksodus-strategien må bistås af aktiv og potentielt voldelig modstand (Negri og Hardt, 2004, s. 341-2; se også Hardt og Virno, 1996, s. 197). Men for Agamben ville det være det samme som aktivt at deltage i borgerkrigen og derved reproducere suverænmagten. Negri og Hardts overvejelser minder os om, at et hvert forsøg på at udvandre fra det nuværende system vil være tvunget til at konfrontere den selvsamme borgerkrig, den forsøger at undgå.

Derudover blev eksodus-strategien udviklet af de italienske autonome med henblik på at underminere et system, der var afhængigt af deres aktive deltagelse. Det samme gælder for Georges Sorels og Walter Benjamins refleksioner over general-

strejken. Borgerkrigen som Agamben beskriver, kræver derimod ikke nøgent livs aktive deltagelse. I undtagelsestilstanden er det nøgne liv reduceret til et passivt offer for suverænmagten, og derfor ville en afvisning af borgerkrigen ikke have nogen effekt. For at eksodus-strategien skal fungere er den nødt til at involvere den aktive part, dvs. suverænmagten. Det er sandsynligvis årsagen til Agambens begejstring over pave Benedict XVI's *fratræden* i 2013, som han beskrev som en afgørende afvisning i en lille pamflet dedikeret til emnet (Agamben, 2013b). Selvom skiftet fra nøgent liv til suverænmagt som subjekt for eksodus-strategien ikke nødvendigvis umuliggør strategien, reducerer det i praksis Agambens nye politik til en bøn til suverænen, om at opgive sit morderiske foretagende.

Selv hvis det lykkedes at få dele af det suveræne Folk til at desertere og nægte at deltage i udslættelsen af nøgent liv, er spørgsmålet, om det ikke blot ville reducere dem til nøgent liv. Agambens analyse af borgerkrigens oprindelse i Solons love, der straffede dem, der ikke deltog i borgerkrig med eksklusion fra det juridisk-politiske system, antyder det i hvert fald. En suveræn afvisning af borgerkrigen ville svare til en inklusiv selv-eksklusion, der igen blot ville bekræfte, snarere end stoppe, borgerkrigen.

Endelig er eksodus-strategien begrænset af at være defineret ved afvisning eller eksklusion af loven. Den er derved allerede viklet ind i loven ifølge undtagelsens topologi, hvorved eksklusion samtidig udgør en inklusion i kraft af dette forhold. Det grundlæggende problem med loven er, som Agamben minder os om, dens evne til at opretholde sig selv i forhold til eksternalitet (Agamben, 1998, s. 18). Det ser med andre ord sort ud for Agambens nye politik, der lader til at være fanget i undtagelsens topologi i den udstrækning, den er defineret, og derfor begrænset til det forhold, den forsøger at undgå – om det så beskrives som eksodus eller inoperativitet.¹⁰ Denne apori er illustreret i slutningen af *Altissima povertà* (2011), hvor Agamben konkluderer, at Franciskanermunkenes forsøg på at skabe en livsform udenfor loven slog fejl, fordi de definerede deres projekt ”negativt i forhold til loven” og derfor var ude af stand til at frigøre sig fra den (Agamben, 2013a, s. 144-5). Agamben revurderer således muligheden for eksodus, for så vidt at denne strategi altid vil være defineret negativt i forhold til loven og derved ude af stand til at undslippe undtagelsen.

IV. UNDTAGELSEN TIL UNDTAGELSESTILSTANDEN

Undtagelsens topologi, dvs. lovens kapacitet til at opretholde sig selv i forhold til sin egen ophævelse, eksklusion eller eksternalitet, lader til at være en uoverkommelig udfordring for et hvert forsøg på at ophæve statsformen, uanset om det tager form af revolution, borgerkrig eller livet i et kloster. Der er ingen udveje – hverken kamp eller flugt er effektive overfor den suveræne stat. Denne apori er en direkte konsekvens af Agambens brug af Schmitts undtagelsestilstand, der udgjorde et bevidst forsøg på at indoptage modstand mod staten i selvsamme. Men hvor Schmitts argument var motiveret af erkendelsen af en reel trussel mod staten (se Schmitt, 2002, s. 84), lader Agamben til at være overbevist om, at alle former for modstand mod staten altid allerede er en del af den. Agambens manglende identifikation af undtagelsestilstandens normative grundlag og politiske implikationer, leder til nogle dybt konservative konklusioner vedrørende muligheden for at udfordre og underminere statsformen gennem revolution. Selvom han forsøger at udvikle et alternativ i form af eksodus-strategien, viser den sig i sidste ende også at være ude af stand til at undslippe undtagelsestilstandens totaliserende topologi.

Problemet med Schmitts undtagelsestilstand er den topologiske og konceptuelle forvirring, den skaber. Undtagelsestilstanden forveksler fravær med tilstedeværelse og ophævelse med applikation. Undtagelsestilstandens topologi totaliserer derved den suveræne stat og gør den konceptuelt uomgængelig. Agamben kommer tæt på at anerkende disse problemer allerede i den første bog i Homo Sacer-serien, hvor han skriver, at ”i undtagelsestilstanden er det umuligt at skelne mellem overskridelse og applikation af loven” og påpeger, at staten derved også ”altid allerede er en ikke-stat.” Men i sidste ende viger han tilbage fra implikationerne af sine egne indsigter og overgiver dem til den allestedsnærværende undtagelsestilstand (Agamben, 1998, s. 57, 109, 38, 51).

Agamben forsøger flere gange efterfølgende at undslippe Schmitts totalisering af den suveræne stat. I *Undtagelsestilstand* (2003) forsøger han at vise, at Schmitt udviklede idéen om undtagelsestilstanden som reaktion på Walter Benjamins begreb om den rene vold; en revolutionær kraft der står fuldkommen udenfor loven (Agamben, 2009, s. 93, 100). Agamben forsøger dernæst at reaktivere denne anomiske figur og genlæse Schmitt gennem den. Ud fra denne læsning konkluderer han at undtagelsestilstanden er en begrebslig og juridisk fiktion, skabt af Schmitt for at

binde Benjamins anomiske figur til staten og derved opretholde illusionen om den juridisk-politiske ordens uomgængelighed.

Den statslige magts forsøg på at indoptage anomien gennem undtagelsestilstanden bliver afsløret af Benjamin som det, det er: En retsfiktion par excellence [...] i dens sted kommer så borgerkrig og revolutionær vold, altså menneskelig handling, der har nedlagt enhver forbindelse til retten. (Agamben, 2009, s. 100)

Her får vi et kort glimt af borgerkrig eller revolution, som de ville tage sig ud udenfor den (fiktive) undtagelsestilstand, dvs. som muligheder for at udfordre og underminere den juridisk-politiske orden. Her reevaluerer Agamben indirekte sin tidligere ekstrapolation af Schmitt og de dystopiske konklusioner, han afledte heraf. Men i den videre analyse står det klart, at selvom undtagelsestilstand er en fiktion, er den stadig funktionel: ”Den har fungeret næsten uafbrudt lige fra Første Verdenskrig gennem fascisme og nationalsocialisme og frem til vore dage. Undtagelsestilstanden har jo i dag nået sin største, globale udfoldelse” (Agamben, 2009, s. 135).

Agamben konkluderer, at vi er nødt til at udfordre undtagelsestilstandens fortsatte operation ved at insistere på separationen af anomi og nomos; borgerkrig og stat: ”Virkelig politisk er [...] kun den handling, der bryder forbindelsen mellem vold og ret.” (Agamben, 2009, s. 137). Vi må, med andre ord, insistere på forskellen mellem borgerkrig og den suveræne stat både i teori og praksis. Hvis vi insisterer på en sådan undtagelse til undtagelsestilstanden, åbner mulighederne for borgerkrig, revolution og eksodus sig igen, i skarp kontrast til Agambens konklusioner i den første bog i serien, hvor det tyvende århundredes politiske katastrofer blev tilskrevet de revolutionæres manglende forståelse af undtagelsestilstandens topologi, dvs. sammenfaldet mellem borgerkrig og den suveræne stat. Agambens vender altså sin tidligere analyse af det tyvende århundredes politiske katastrofer på hovedet og antyder, at det er begrebet om undtagelsestilstanden, der underminerer vores forsøg på at tænke og handle ud over den suveræne stat.

Agamben identificerer altså undtagelsestilstanden som en fiktion, og insisterer på nødvendigheden af at udfordre den i *Undtagelsestilstand*, men det er ikke før *Il Regno e la Gloria* (2007), at han begynder at udvikle en detotaliserende analyse af denne fiktions operation. Han orienterer sin analyse efter Michel Foucaults genealogiske studier af guvernemantalitet (Agamben, 2011, s. xi). Disse undersøgelser

tog udgangspunkt i Foucaults kritik af den traditionelle suveræne forståelse af magten, som han kritiserede for at behandle magt som en statisk egenskab tilhørende et enkelt (suverænt) centrum. Det historiske faktum, at suverænen blev både afsat og halshugget under Den Franske Revolution, understregede, ifølge Foucault, denne models utilstrækkelighed. Han insisterede på, at politisk teori måtte indhente den historiske udvikling og ligeledes halshugge suverænen, dvs. afsætte den ortodokse, suveræne magtforståelse og i stedet udvikle en analyse af de teknikker og strategier, der bruges til at regere befolkninger (Foucault, 2011, s. 94-5; Foucault, 2008, s. 86; se også Jessen & von Eggers, 2013). *Il Regno e la Gloria* kan således læses som Agambens overgang fra Schmitts politiske teologi til Foucaults guvernementaltitet, som han selv opsummerer:

Hvad vores undersøgelse har vist er, at det sande problem, politikens centrale mysterium, ikke er suveræniteten, men regering; det er ikke gud, men englen; det er ikke kongen, men ministeriet; det er ikke loven, men politiet – det vil sige, det regeringsapparat de danner og opretholder. (Agamben, 2011, s. 276)

Foucaults kritik af suverænmodellen gør det muligt for Agamben at forstå suverænmagten som et spørgsmål om regering. Agamben genfortolker suveræniteten som en tom trone, der udelukkende eksisterer gennem regeringspraksisser, dvs. den praktiske organisation og ledelse af befolkninger samt lovprisning af den tomme trone (Agamben, 2011, s. 242-5).¹¹ Lovprisning [*acclamazione*] refererer til de praksisser, der konstituerer og opretholder fiktionen om en omnipotent suverænmagt, der simultant befinder sig inden- og udenfor loven (Agamben, 2011, s. 108). Overgangen fra politisk teologi til regering gør det muligt for Agamben at vise undtagelsestilstandens fiktive karakter, og derved udfordre dens fortsatte funktion. Det genåbner muligheden for at udfordre og underminere de regeringspraksisser, der konstituerer den suveræne stat, gennem politiske strategier såsom borgerkrig, revolution eller eksodus, modsat hans tidligere analyser, der tog udgangspunkt i Schmitts undtagelsestilstand og retrospektivt kan kategoriseres som utilsigtede lovprisninger af suverænmagten. Der er altså tale om et vigtigt vendepunkt i Agambens tænkning.

Agamben bekræfter i essayet ”Elementer til en teori om den destituerende magt”, der gør status over Homo Sacer-serien, at formålet var at bryde ud af undtagelsestilstandens topologi (Agamben, 2014, s. 65/Agamben 2015a). Men ikke desto min-

dre vender undtagelsestilstanden tilbage i slutningen af selvsamme tekst. Agamben lægger ud med at beskrive, hvordan en ”destituerende magt” [*Potenza destituente*] er nødvendig for at bevæge sig ud over undtagelsestilstanden. Han identificerer eksplicit denne destituerende magt med Benjamins rene vold, som han stiller op overfor ”konstituerende magt,” som han identificerer med ”revolutioner og oprør,” der uundgåeligt vil ende med at reproducere statsformen (”konstitueret magt”):

En magt [potere] som blot er slået ned ved hjælp af vold, vil genopstå i en anden form, i den uophørlige, trøstesløse dialektik mellem konstituerende og konstitueret magt [potere], vold som skaber loven og vold som bevarer den. (Agamben, 2014, s. 70/Agamben, 2015a)¹²

Snarere end at bryde med undtagelsestilstanden, reproducerer Agamben den og dermed lader Homo Sacer-projektet til at være vendt tilbage til udgangspunktet; Schmitts undtagelsestilstand, der fordømmer alle forsøg på at konfrontere eller underminere den suveræne stat til ”at genskabe endnu mere undertrykkende magter” (Agamben, 2014 s. 72/Agamben 2015a). Agambens forsøg på at bevæge sig ud over undtagelsestilstanden slår altså fejl og han falder tilbage i den totaliserende topologi, der på forhånd udelukker alle forsøg på at konfrontere eller undslippe den suveræne stat.

Men Agambens fejlslagne forsøg på at bevæge sig ud over undtagelsestilstanden underminerer ikke nødvendigvis projektet. **Agambens mobilitet i forhold til paradigmet** viser at det er et konceptuelt problem snarere end en politisk apori. Men det er et konceptuelt problem med praktiske, politiske implikationer for så vidt, at det begrænser vores evne til at tænke og bevæge os ud over den suveræne stat. Det er lige præcis det, der udgør denne funktionelle fiktions effektivitet. Agambens skift mellem en forståelse af revolution og borgerkrig, som en bekræftelse af den suveræne stat og en anomisk trussel mod den, er et direkte resultat af han position i forhold til undtagelsestilstanden; når han befinder sig indenfor dette paradigme konkluderer han konsekvent, at de bekræfter og reproducerer suverænmagten. Når han bevæger sig ud over undtagelsestilstandens totaliserende topologi via Benjamin eller Foucault, viser mulighederne for at konfrontere eller undslippe staten sig igen. Det viser ikke bare muligheden for, men nødvendigheden af, at sætte sig ud over undtagelsestilstanden og sprænge den konceptuelle sammenkobling af borgerkrig og suverænmagt, der gør det umuligt at konfrontere eller undslippe den suveræne stat.

NOTER

- 1 Denne artikel er konklusionen på en række overvejelser, jeg præsenterede ved symposiet *Giorgio Agamben after 2007: Theology, Administration and Method* ved Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet, der sidenhen blev udgivet i *Semikolon* (se Flohr, 2014). Jeg er taknemmelig for alle de relevante kommentarer jeg har fået undervejs, særligt fra redaktionsgruppen og den anonyme bedømmer.
- 2 Det er tvivlsomt hvorvidt Marxismen kan reduceres til sit antagonistiske element, som Agamben gør, da det ignorerer proletariatets potentielle universalitet og kritikken af den politiske økonomi (Agamben, 1998, s. 178). Af hensyn til formatets pladsmæssige begrænsninger, vil denne artikel dog ikke beskæftige sig direkte med dette emne.
- 3 Senere tænkere har udviklet lignende begreber i samme retning. Eksempelvis har Gilles Deleuze og Félix Guattari udviklet et begreb om krig som en social form, der ikke kan reduceres til staten (Deleuze og Guattari, 1988, s. 352-8, se også Clastres, 1987). Siden har Tiqqun, blandt andet med udgangspunkt i Agambens værker, fortolket borgerkrig, som en ikke-suveræn politisk form, som de i sidste ende sidestiller med ”kommunisme” (Tiqqun, 2010, s. 32-3; 63).
- 4 Det er vigtigt, at notere sig, at Agamben ikke konsekvent distingverer mellem Folk og folk gennem hans forfatterskab, og generelt benytter synonymerne suverænmagt og nøgent liv. Denne artikel følger i det store hele hans eksempel.
- 5 Den tyske præsident Paul von Hindenburg benyttede i 1933 artikel 48 som hjemmel for Rigsdagsbrandforordningen [*Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat*], der suspendede borgerrettighederne i Weimar Republikken og sammen med den senere Bemyndigelseslov [*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*] udgjorde det juridiske grundlag for Adolf Hitlers nationalsocialistiske diktatur.
- 6 Agamben påpeger blandt andet, at hverken Benito Mussolini eller Adolf Hitler teknisk set var diktatorer, da de aldrig brød med de eksisterende demokratiske systemer. De udnyttede i stedet de demokratiske konstitutioner, til at erklære undtagelsestilstand, og sikrede sig derved uhæmmet magt (Agamben, 2009, s. 86).
- 7 Det er i denne sammenhæng interessant at bemærke, at mange af de historiske figurer Agamben bruger til at illustrere nøgent liv med i *Homo Sacer* er intimiderende, anomiske skikkelser (banditter, fredløse, varulve, etc.), snarere end passive ofre for suverænmagten.
- 8 Suverænen forlader ifølge Hobbes aldrig naturtilstanden.
- 9 I starten af *Undtagelsestilstand* forklarer Agamben, at begrebet ”global borgerkrig” stammer fra Hannah Arendts *On Revolution* (1963) og Carl Schmitts *Theorie des Partisanen* (1963), uden

dog at uddybe nærmere (Agamben, 2009, s. 27). I de omtalte værker beskriver Arendt Anden Verdenskrig som "en slags borgerkrig, der rasede over hele jorden" (Arendt, 1977, s. 7), mens Schmitt udvikler en analyse af truslen mod den internationale politiske orden (*Ius Publicum europaeum*), fra universelle værdisystemer og ideologier (særligt kommunismen), der ikke kan inddæmnes territorielt og derfor potentielt kan udløse en global borgerkrig (Schmitt, 1963, s. 54-7, 96). Analyserne stemmer overens med Agambens insisteren på at borgerkrigen mellem Folk og folk, er langt mere afgørende end distinktionen mellem ven og fjende qua nationale politiske fælles- og fjendskaber – selvom der mangler en uddybende analyse af implikationerne for international politik (Agamben, 1998, s. 178).

- 10 Eksodus-strategiens er baseret på antagelsen om at den politisk-juridiske orden kun eksisterer og reproduceres gennem befolkningens deltagelse og derfor kan undermineres, hvis befolkningen opgiver at deltage. Det betyder, at det er umuligt at differentiere mellem befolkningens deltagelse og loven. Eksodus-strategien forholder sig med andre ord direkte og negativt til loven; det er derfor ikke muligt at opretholde et meningsfuldt skel mellem denne strategi og en "inoperativ operation."
- 11 Agamben refererer allerede til undtagelsestilstanden, som et "tomt rum" i *Undtagelsestilstand* fra 2003, dog uden at beskrive implikationerne nærmere (Agamben, 2009, s. 135).
- 12 I kontrast til Antonio Negri og Michael Hardt, der fortolker Benjamins begreb om guddommeligt eller ren vold, som en form for konstituerende magt (Negri og Hardt, 1994, s. 294-5).

LITTERATUR

- Agamben, G. (1993 [1990]). *The Coming Community*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Agamben, G. (1998 [1995]). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Agamben, G. (2004 [1999]). 'I am sure that you are more pessimistic than I am ...': an interview with Giorgio Agamben. *Rethinking Marxism*, 16:2, 115-24.
- Agamben, G. (2008 [1998]). *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive (Homo Sacer III)*. New York, NY: Zone Books.
- Agamben, G. (2009 [2003]). *Undtagelsestilstand (Homo Sacer II,1)*. Århus: Forlaget Philosophia.
- Agamben, G. (2011 [2007]). *The Kingdom and the Glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government (Homo Sacer II,2)*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Agamben, G. (2013a [2011]). *The Highest Poverty: Monastic Rules and Form-of-Life (Homo Sacer IV)*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Agamben, G. (2013b). *Il mistero del male. Benedetto XVI e la fine dei tempi*. Rom, Laterza.
- Agamben, G. (2014). What is a Destituent Power? *Society and Space*, 32, 65-74.
- Agamben, G. (2015a [2014]). Elementer til en teori om den destituerende magt. *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*, 72, Giorgio Agamben.
- Agamben, G. (2015b [1996]). *Midler uden mål - Noter til Politikken*. Skive: Forlaget Wunderbuch.
- Arendt, H. (1977 [1963]). *On Revolution*. London: Penguin Books.
- Benjamin, W. (1999 [1921]). Zur Kritik der Gewalt. I *Walter Benjamin: Gesammelte Schriften, Volume II.I*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 179-204.
- Clastres, P. (1987 [1974]). *Society against the State: Essays in Political Anthropology*. New York, NY: Zone Books.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1998 [1980]). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Athlone Press.
- Flohr, M. (2014). The Problem of Civil War in Agamben's Thought. *Semikolon*, 27:15, 61-8.
- Foucault, M. (2008 [2004]). *Sikkerhed, territorium, befolkning – Forelæsninger på Collège de France 1977-1978*. København: Hans Reitzel.
- Foucault, M. (2011 [1976]). *Viljen til Viden – Seksualitetens historie 1*. København: Det Lille Forlag.
- Hardt, M. & Virno P. (1996). *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Hobbes, T. (1994 [1651]). *Leviathan: with selected Variants from the Latin Edition of 1668*. Indianapolis, IN: Hackett.
- Hobbes, T. (2010 [1679]). *Behemoth, or, The Long Parliament*. Oxford: Oxford University Press.
- Jennings, R. (2011). Sovereignty and political modernity: A genealogy of Agamben's critique of Sovereignty. *Anthropological Theory*, 11:1, 23-61.
- Jessen, M.H. & von Eggert, N. (2013). Kongen hersker, men regerer ikke – Guvernamentalitet, statificering og statspraksis hos Michel Foucault. *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*, 66, Michel Foucault, 89-108.
- Lenin, V. (1964 [1924]). A Caricature of Marxism and Imperialist Economism. I *Lenin Collected Works, Volume 23*. Moskva: Progress Publishers, 28-76.
- Lenin, V. (1992 [1917]). *The State and Revolution*. London: Penguin Books.
- Marx, K. & Engels, F. (1998 [1848]). *The Communist Manifesto*. London: Verso.
- Marx, K. (2014 [1872]). La Liberté Speech. *Marxists.org* [<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1872/09/08.htm>] tilgået 14. nov. 2014.

- Meier, C. (1990). *The Greek Discovery of Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Negri, A. & Hardt, M. (1994). *Labour of Dionysus: A Critique of the State-form*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Negri, A. & Hardt, M. (2004). *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York, NY: Penguin.
- Schmitt, C. (1963). *Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. (2002 [1927]). *Det politiske begreb*. København: Hans Reitzel.
- Schmitt, C. (2009 [1922]). Politisk teologi – fire kapitler om suverænitetslæren. I *Politisk teologi og Romersk katolicisme og politisk form*, København: Informations Forlag, 21-82.
- Tiqqun (2010 [2001]). *Introduction to Civil War*. Los Angeles, CA: Semiotext(e).
- Tronti, M. (2007 [1965]). The Strategy of Refusal. I S. Lotringer (red.) *Autonomia: Post-political Politics*. Los Angeles, CA: Semiotext(e), 28-35.